

**LATVIJAS
UNIVERSITĀTE**
ANNO 1919

AKTUĀLAS TIESĪBU REALIZĀCIJAS PROBLĒMAS

**Latvijas Universitātes
69. konferences rakstu krājums**

UDK 34(063)

Ak 690

Aktuālas tiesību realizācijas problēmas : Latvijas Universitātes 69. konferences rakstu krājums. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2011. 432 lpp.

Redkolēģija:

prof. **Jānis Rozenfelds**

prof. **Kalvis Torgāns**

prof. **Ilma Čepāne**

prof. **Sanita Osipova**

prof. **Ringolds Balodis**

prof. **Valentija Liholaja**

doc. **Artūrs Kučs**

Korektore *Maira Dandzberga*

Maketētāja *Ieva Tiltiņa*

Visi krājumā ievietotie raksti ir recenzēti.

Pārpublicēšanas gadījumā nepieciešama Latvijas Universitātes atļauja.

Citējot atsauce uz izdevumu obligāta.

© Latvijas Universitāte, 2011

ISBN 978-9984-45-354-5

TAKTISKĀS TIESVEDĪBAS SEKAS UN IDENTISKU PRASĪBU IZSKATĪŠANAS PRINCIPI STARPTAUTISKAJĀ CIVILPROCESĀ

Dr. iur. Inga Kačevska

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes lektore

Atslēgvārdi: starptautiskais civilprocess, taktiskā tiesvedība, identiskas prasības, *Lis pendens*, šķīrējtiesa, *res judicata*.

Starptautiskā arēnā juristu vidū aizvien populārāk ir izmantot taktisko tiesvedību jeb labvēlīgākas tiesas meklēšanu (*forum shopping* – angļu val.), lai atrastu piemērotāku vietu strīda izšķiršanai. Proti, gadījumos, kad starptautiskā komercīgumā puses nav vienojušās par jurisdikciju, strīds ekskluzīvi nepiekrīt kādas konkrētas valsts tiesai un ir izvēle starp vairākām jurisdikcijām, tad komercīguma puse var iesniegt prasību tajā valstī, kur ir visizdevīgāk strīdu izšķirt gan procesuālo, gan materiāltiesisko tiesību dēļ. Piemēram, *Eiropas Padomes regulas Nr. 44/2001 par jurisdikciju un spriedumu atzišanu un izpildi civillietās un komercietās* (turpmāk: *Briseles I regula*)¹ 2. pants paredz klasisko *actor sequitur forum rei* principu, saskaņā ar kuru atbildētājs vienmēr var tikt iesūdzēts savas atrašanās vietas valsts tiesā. Bet papildus 2. pantam *Briseles I regulas* 5. pants paredz speciālo jurisdikciju lietās, kas attiecas uz starptautisku preču pirkuma un pakalpojumu līgumiem – puse var iesūdzēt otru pusi attiecīgi tajā dalībvalstī, kurā saskaņā ar līgumu preces piegādāja vai vajadzēja piegādāt vai pakalpojumu sniedza vai tas būtu bijis jāsniedz. Tādējādi šādos gadījumos prasītājs, izvērtējot konkrētās tiesas valsts plusus un mīnus, var izdarīt izvēli starp vismaz divām jurisdikcijām – valsti, kur atrodas atbildētājs, vai trešo valsti, kur bija jāpiegādā preces. Šādu taktiku puse izmanto, ja tieši izvēlētajā tiesā lietu varētu izskatīt ātrāk un taisnīgāk; tajā elastīgāk piemēros normas strīdam pēc būtības vai piedzīs neierobežotu advokātu honorāru. Šāda parādība nav nosodāma, jo puse izmanto starptautiskajā civilprocesā dotās iespējas.²

Ja arī otra puse – atbildētājs – ir apveltīts ar stratēģisko domāšanu, tad ir iespējami gadījumi, kad puses vienlaikus iesniedz prasību gan dažādās tiesās, gan šķīrējtiesā vai arī šādas paralēlas prasības tiek iesniegtas divās dažādās šķīrējtiesās, radot situāciju, kad identiskas prasības ir vairākos forumos vienlaikus. Šī raksta mērķis ir

¹ Regulation (EC) No. 44/2001 of 22.12.2000. on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters replacing the Brussels Convention of 1968, *JO C 27*.

² “Taču gadījumos, kad prāvas dalībniekus viņu attiecīgo interešu aizsardzībā nepamatoti nostāda nevienlīdzīgā stāvoklī, šī prakse kļūst peļama un tās izskaušana – par leģitīmu tiesību aktu mērķi. Kopienu likumdevējs to par tādu uzskata maksātspējas un citu tamlīdzīgu procedūru gadījumā.” ECJ case No. C-1/04: *Ģenerālvokāta Damaso Ruisa Harabo Kolomera Secinājumi* [2005] in E.C.R. I-701, § 70 et seq.

analizēt gan identisku prasību definīciju, gan tiesas un šķīrējtiesas kompetenci, ja kāda no šīm strīdu izšķiršanas institūcijām saņem identisku prasību.

Identisku prasību vai tā saucamo “izskatīšanā esošo lietu” (*lis pendens* – latīņu val.) definīcija un piemērojama tests ir atrodams *Briseles I Regulas* 27. pantā šādā redakcijā:

Ja prasības par vienu un to pašu pamatu un priekšmetu starp tām pašām pusēm ceļ dažādu līgumslēdzēju valstu tiesās, visas pārējās tiesas, izņemot tiesu, kurā pirmajā iesniegta lieta, pēc pašu iniciatīvas aptur lietas izskatīšanu, līdz tiek noskaidrota jurisdikcija tai tiesai, kurā pirmajā lieta iesniegta. Ja tiek konstatēta pirmās iesaistītās tiesas jurisdikcija, otrajai iesaistītajai tiesai jāatsakās no jurisdikcijas par labu pirmajai.

Tātad, pirmkārt, tiek noteikts, ka identiskas prasības ir tādas, kuras ir starp tām pašām pusēm, par to pašu priekšmetu un pamatu.³ Otrkārt, regula skaidri atrisina jautājumu, kā rīkoties Eiropas Savienības dalībvalsts tiesai, ja tā saņēmusi identisku prasību. Proti, tiesām ir jāpiemēro vienkāršs tests par hronoloģisko prioritāti, saskaņā ar kuru pirmajai tiesai, kurā iesniegts prasības pieteikums, ir tiesības lemt par savu jurisdikciju, kamēr otrajai tiesai ir pienākums vai tiesības nepieņemt lēmumu, kamēr pirmā tiesa to izdara. Lai gan regula nerisina jautājumu, kā rīkoties, ja identiska prasība ir iesniegta trešajā valstī, tomēr attiecībā uz trešajām valstīm Eiropas Savienības valstis parasti atbilstoši savai iekšējai publiskai kārtībai neatteiksies no jurisdikcijas, pasargājot savus valsts piederīgos.⁴

Regulas tvērumā nav iekļauti tādi gadījumi, kad identiskas prasības tiek iesniegtas gan tiesā un šķīrējtiesā, gan vairākās šķīrējtiesās. Rodas jautājums, vai *lis pendens* doktrīna ir piemērojama arī šādos gadījumos, ņemot vērā, ka starptautiskajai šķīrējtiesai ir pavisam cits raksturs nekā valsts tiesām un ka šķīrējtiesas jurisdikciju iegūst līgumisku attiecību rezultātā.

³ Jēdziens pamats ietver faktu un juridisko normu kopumu, kas izvirzīts kā prasības pamatojums. ECJ case No C-406/92: *The Tatry* [1994] in E.C.R. I-5439, § 39. Pat tad, ja divu tiesvedību pamatā esošie fakti ir identiski, var atšķirties juridiskās normas, kas ir pamatā katrai prasībai, piemēram, prasība par zaudējuma atlīdzību ir balstīta uz ārpuslīgumisko atbildību, turpretim prasība par atbildības ierobežojuma fonda izveidošanu ir balstīta uz konvenciju. ECJ case No C-39/02: *Maersk Olie&Gas A/s and Firma M.de Haan ne W. De Boer* [2004] in E.C.R. I-9657, § 38. Tās pašas puses tiek tulkotas autonomi no nacionālā regulējuma, bet tām ir jābūt identiskām. Ja ir prasība, kurās tikai dažas, ne visas, ir identiskas, tad Eiropas tiesa ir noteikusi, ka 27. pants tiks piemērots starp tām, kas ir identiskas. ECJ case No C-406/92: *The Tatry* [1994] in E.C.R. I-5439, § 29. Priekšmets: Eiropas Kopienas tiesa uz jautājumu, vai lieta, kas saistīta ar to pašu līgumu, kurā viena puse lūdz atzīt to par spēkā neesošu vienā dalībvalstī, bet otra puse griežas citas dalībvalsts tiesā par tā izpildi, atbilst *lis pendens* tvēruma koncepcijai saskaņā ar 1968. gada Briseles konvencija par jurisdikciju un spriedumu atzīšanu un izpildi civillietās un komercietās (*turpmāk: Briseles konvencija*), atbildēja, ka jautājums, vai līgums ir saistošs ir pamatā abām prasībām, līdz ar to var uzskatīt, ka ir identiskas prasības, jo ir līdzīgi priekšmeti. ECJ case No 144/86: *Gubisch Maschinenfabrik KG v. Giulio Palumbo* [1987] in E.C.R. 4861, § 16–17.

⁴ Ireland Supreme Court case No. 136/08: *Goshawk Dedicated Limited et al v. Life Receivable Ireland Limited* [2009] in www.courts.ie/judgments.nsf (skatīts 2009. gada 5. februārī); ECJ case No. C-281/02: *Andrew Owusu v. N.B.Jackson et al* [2005] in E.C.R. I-01383: Eiropas Kopienas tiesa noteica, ka *Briseles konvencijā* noteiktais tiesiskās noteiktības princips, personas tiesiskās aizsardzības princips Kopienā būtu pretrunā ar *forum non convenience* pieļaušanu. *Briseles konvencija* iestājas pret to, ka līgumslēdzējas valsts tiesa atsakās īstenot kompetenci, ko tai piešķir konvencijas 2. pants, tā iemesla dēļ, ka trešās valsts tiesa ir piemērotāka lietas izskatīšanai, pat, ja nerodas jautājums par citas līgumslēdzējas valsts tiesas jurisdikciju vai ja šai prāvai nav nekāda saistība ar citu līgumslēdzēju valsti.

Kā minēts, regulas pamatā ir vienkāršs tests par laika ziņā pirmo prasību, tomēr starptautiskajās arbitrāžas tiesībās šāds tests nav pieņemams, jo vairumā tiesību sistēmu tiek atzīts, ka spēkā esošs šķīrējtiesas līgums nepieļauj valsts tiesu jurisdikciju.⁵ Tādējādi, ja identiskas prasības ir iesniegtas gan tiesā, gan šķīrējtiesā, būs jāpiemēro cits princips. Proti, šķīrējtiesas līguma neatkarības dēļ šķīrējtiesas tribunāls var lemt par savu jurisdikciju (*Kompetenz-Kompetenz* princips⁶) un šķīrējtiesa ir pirmā instance, kas skata jautājumu par tās jurisdikciju, tādējādi tiek ierobežota vispārējās jurisdikcijas tiesu kompetence, proti, tās nevar lemt par šķīrējtiesas kompetenci izskatīt strīdu, pirms to ir lēmusi pati šķīrējtiesa. Šis princips piemērojams gan starptautiskā, gan nacionālā procesā. Šķīrējtiesa, konstatējusi jurisdikciju, var izskatīt strīdu un taisīt spriedumu pat tad, ja otra puse ir iesniegusi prasību tiesā par šķīrējtiesas līguma spēkā neesamību.

To nosaka arī 1958. gada *Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvencijas par ārvalsts šķīrējtiesas nolēmumu atzišanu un izpildi* (turpmāk: *Ņujorkas konvencija*)⁷ II (3) pants:

Līgumslēdzējas valsts tiesai, ja tai iesniedz prasību jautājumā, par kuru puses noslēgušas šķīrējtiesas līgumu, pēc vienas puses lūguma jānosūta puses šķīrējtiesā, ja neatzīs, ka minētais nolīgums ir nederīgs, zaudējis spēku vai to nevar izpildīt.

Konvencija tieši nedod atbildi uz jautājumu, vai nacionālai tiesai ir jāaptur tiesvedība, kamēr šķīrējtiesas sastāvs nolemj par savu jurisdikciju, tomēr pēdējā laikā šāda tendence ir manāma. Francijā, kā jau proarbitrāžas valstī, nacionālajās tiesībās ir visdetalizētāk noteikts rīcības modelis:

Kur strīds, kas piekritīgs šķīrējtiesas sastāvam saskaņā ar šķīrējtiesas līgumu, ir iesniegts valsts tiesā, tiesai ir jāatsakās no jurisdikcijas [...].⁸

Saskaņā ar judikatūru šis pants tiek ļoti strikti interpretēts. Parīzes Apelācijas tiesa⁹ ir norādījusi, ka spēkā esamības princips starptautiskā šķīrējtiesas līgumā un princips, ka šķīrējtiesnesim ir tiesības lemt par savu jurisdikciju, ir būtiski franču starptautiskās arbitrāžas tiesību noteikumi. Pirmais princips nodibina šķīrējtiesas līguma spēku neatkarīgi no jebkādas atsaucis uz nacionālo likumu, tādējādi tas šķirams no *Ņujorkas konvencijas* II un V panta, kuros klauzulai norādīta formāla un būtiska prasība – jāpiemēro nacionālais likums, lai noteiktu tās spēkā esamību, bet tajā pašā laikā atbrīvotu puses no pierādīšanas nastas. Savukārt otrais princips rada šķīrējtiesas efektivitāti, no vienas puses, atļaujot šķīrējtiesnesim lemt par iebildi pret strīda pakļautību, bet, no otras puses, dodot iespēju arbitram būt pirmajam, kas izlemj, vai šķīrējtiesas līgums ir spēkā vai nav. Šo principu kombinācija aizliedz

⁵ Piemēram, *UNCITRAL* Starptautiskās komerciālās arbitrāžas parauglikuma 8. panta 1. daļa nosaka, ka "tiesa, kas saņēmusi prasību par šķīrējtiesas līguma priekšmetu, [...] nosūta puses uz šķīrējtiesu, ja vien nekonstatē, ka šķīrējtiesas līgums nav spēkā, ir nederīgs vai neizpildāms."

⁶ Piekritības kompetence – vācu val., viens no svarīgākajiem arbitrāžas tiesību principiem.

⁷ United Nations Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards. 330 *UNTS* 38, 1968. 2011. gada 13. februāri 144 dalībvalstis saskaņā ar United Nations Treaty Collection: http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXII-1&chapter=22&lang=en (skatīts 2011. gada 13. februāri).

⁸ The French Code of Civil Procedure, Article 1448 (ar grozījumiem, kas stājas spēkā 2011. gada 13. janvāri.)

⁹ Paris Court of Appeal case: *American Bureau of Shippingv. Copropriete Maritime Jules Verne* [2002] in *Revue de l'arbitrage* No. 4, 2003, n. 1286.

Francijas tiesnesim veikt detalizētu šķirējtiesas līguma pārbaudi. Vienīgais iemesls, lai Francijas tiesnesis varētu pārbaudīt šķirējtiesas līgumu, ir tad, ja kāda no pusēm ir lūgusi noteikt, vai līgums ir spēkā. Tādējādi Francijā ir pilnībā noteikts, ka prioritāte lemt par jurisdikciju ir tieši šķirējtiesnesim. Līdzīgi tiek atzīts arī tieslietās Kanādā, Anglijā un Indijā.¹⁰

Savukārt *Šveices Starptautisko privāttiesību kodeksā* ir noteikts, ja puses ir noslēgušas šķirējtiesas līgumu par šķirējtiesā izskatāmu strīdu, Šveices tiesa, kurā ir saņemta prasība, izbeidz tiesvedību, izņemot, ja a) atbildētājs piedalās procesā, neiebilstot pret pakļautību tiesai, b) tiesa konstatē, ka šķirējtiesas līgums ir spēkā neesošs, neizpildāms vai nederīgs [...].¹¹ Pirmajā gadījumā ir nostiprināts viens no starptautiskās arbitrāžas tiesību principiem – puse netieši var atkāpties no šķirējtiesas līguma, ja strīdnieki ir iesaistījušies tiesvedības procesā vispārējās jurisdikcijas tiesā (attiecīgi iesniedzot prasības pieteikumu un atbildot ar pretprasību), neievērojot šķirējtiesas klauzulu. Savukārt otrais gadījums ir identisks tam, ko nosaka *Nujorkas konvencija*.

Šis Kodekss arī nosaka, ka šķirējtiesas sastāvam jālemj par savu jurisdikciju, neskatoties uz to, ka paralēla prasība ir iesniegta tiesā vai citā šķirējtiesā, ja vien nav pietiekami nopietns iemesls tiesvedību apturēt (186. pants Ibis).¹² Šis pants tika pieņemts 2007. gadā kā atbilde uz Šveices Augstākās tiesas lēmumu *Fomento* lietā.¹³ Tomēr vienlaikus Šveices praktiķi viedoklis ir, ka, neskatoties uz vispārējo principu, kad šķirējtiesas sastāvam ir jānosaka strīda pakļautība, ir atsevišķi gadījumi, kuros tiesa var lemt par jurisdikciju vēl pirms šķirējtiesas sastāva, piemēram, ja ir apstrīdēta šķirējtiesas līguma spēkā esamība.¹⁴

¹⁰ Gaillard E. *Negative Effect of Competence – competence: The Rule of Priority in Favour of the Arbitrators* in Gaillard E., Pietro D. (Ed.) *Enforcement of Arbitration Agreements and International Arbitral Awards*. Cameron May, 2008, p. 266–267.

¹¹ Swiss Private International Law Code, Article 7 (b) <http://www.umbricht.ch/pdf/SwissPIL.pdf> (skatīts 2009. gada 9. februārī).

¹² Swiss Private International Law Code. Part: International Arbitration with amendments of 2007 https://www.sccam.org/sa/download/IPRG_english.pdf (skatīts 2009. gada 9. februārī).

¹³ Cour civile case No. BGE 127 UUU 279: *Fomento de Construcciones y Contratas S.A. contre Colon Container Terminal S.A* in <http://relevancy.bger.ch/cgi-bin/JumpCGI?id=BGE-127-III-279&lang=fr&zoom=OUT> (skatīts 2009. gada 9. februārī). Šajā lietā starp Panamas un Spānijas sabiedrībām tika noslēgts līgums par inženierdarbiem, kurā *inter alia* bija paredzēts strīdus izšķirt saskaņā ar ICC šķirējtiesas reglamentu. 1998. gadā 12. martā Spānijas sabiedrība iesniedza prasību pret Panamas sabiedrību Panamas tiesā, savukārt 1998. gada 30. septembrī atbildētājs Panamas tiesas lietā iesniedza prasību šķirējtiesā un Šveice tika noteikta kā procesa vieta. Tiesa norādīja, ka atbildētājs prasību šķirējtiesā nav iesniedzis noteiktā laika posmā. Abos procesos atbildētāji iebilda pret jurisdikciju, proti, tiesā tika norādīts, ka šķirējtiesā prasība nav tikusi celta noteiktā laikā, bet šķirējtiesā – ka pastāv šķirējtiesas līgums, kam ir prioritārs raksturs. Tomēr Panamas apelācijas tiesa atzina, ka prasība šķirējtiesā tika iesniegta laikā, un 2000. gada 30. novembrī šķirējtiesa pieņēma lēmumu, atzīdama, ka strīds ir tai pakļauts. Savukārt 2001. gada 22. janvārī Panamas Augstākā tiesa konstatēja, ka tomēr šķirējtiesas līgums tika izpildīts par vēlu, un strīds ir piekritīgs Panamas tiesām. *Fomento* kā atbildētājs šķirējtiesas procesā savukārt apstrīdēja šķirējtiesas spriedumu Šveices tiesā, norādot, ka šķirējtiesas sastāvs ir pārkāpis *lis pendens* doktrīnu un tam nav bijusi jurisdikcija izšķirt strīdu. Šveices tiesa norādīja, ka šķirējtiesnešiem bija jānogaida, līdz Panamas tiesa pieņem galīgo lēmumu par jurisdikciju, atsaucoties uz *Starptautiskā privāttiesību likuma* 9. pantu, kas noteica, ka Šveices tiesnesim ir jāaptur tiesvedība lietā, ja pirmā tiesvedība ir ierosināta ārvalstīs vai ārvalsts tiesa saprātīgā laikā pieņems lēmumu, kas var tikt atzīts Šveicē. Tiesa norādīja, ka arī šajā gadījumā *lis pendens* doktrīna ir daļa no publiskās kārtības.

¹⁴ Berti et al. *International arbitration in Switzerland: An Introduction and Commentary on Articles 176-194 of the Swiss Private International Law Statute*. Kluwer Law International, 2000, p. 462.

Tātad prioritāte lemt par jurisdikciju un šķīrējtiesas līguma spēkā esamību ir šķīrējtiesas sastāvam un šajā gadījumā netiek piemērots *lis pendens* starp šķīrējtiesu un tiesu. To savā rekomendācijā ir iestrādājuši arī Starptautiskā Juristu asociācija,¹⁵ papildus norādot: lai novērstu konfliktējošus nolēmumus, dārgus dublējošos procesus un aizsargātu puses no uzspiestiem procesiem, šķīrējtiesas sastāvam pēc puses lūguma ir jāpieņem lēmums par tiesvedības izbeigšanu vai apturēšanu, ievērojot šādus noteikumus: ja paralēlais process ir ierosināts šķīrējtiesas procesa vietas tiesā, šķīrējtiesnešiem ir jārikojas saskaņā ar *lex fori*, it īpaši atceroties, ka spriedums var tikt apstrīdēts, bet, ja process ir ierosināts citas valsts tiesā, jānosaka pakļautība, ja vien prasītājs nav atteicies no savām tiesībām saskaņā ar šķīrējtiesas līgumu vai citiem apstākļiem. Tātad šķīrējtiesai ir priekšroka izskatīt strīdu saskaņā ar spēkā esošu šķīrējtiesas līgumu, kas, pirmkārt, atvieglo arī tiesu darbu un ekonomē valsts līdzekļus, kā arī veicina strīdu atrisināšanu saskaņā ar pušu nodomu (savu noteikto procesu), un, otrkārt, tiesa var izskatīt strīdu tikai tad, ja puses tieši vai netieši ir vienojušas par atkāpšanos no šķīrējtiesas līguma.

Savukārt Latvijas *Civilprocesa likums* noteic, ka tiesa izbeidz tiesvedību lietā, ja puses likumā noteiktajā kārtībā vienojušas par strīda nodošanu izskatīšanai šķīrējtiesā (223. pants). Jebkurā gadījumā – vienalga, vai lieta jau ir ierosināta šķīrējtiesā vai nav, tiesai ir jāatsaka sava jurisdikcija par labu šķīrējtiesai, ja tiesa konstatē, ka starp pusēm ir noslēgts šķīrējtiesas līgums. Arī šķīrējtiesai ir jāizbeidz process, ja tiek atzīsts, ka strīds nav pakļauts šķīrējtiesai (532. pants). Tātad tiesai vai šķīrējtiesai ir jāizvērtē, vai puses rīkojas *bona fide* un vai forumam ir jurisdikcija. Bet Latvijas *Civilprocesa likums* neparedz tādu atrunu, ka tiesa var pieņemt jurisdikciju, ja šķīrējtiesas līgums ir spēkā neesošs, neizpildāms vai nederīgs. Tādējādi arvien aktuālāks kļūst jautājums, kā tiesai rīkoties, ja tai ir iesniegta prasība, pamatojoties uz to, ka līgumā ir neskaidra šķīrējtiesas klauzula, tāpēc tā būtu uzskatāma par spēkā neesošu, neizpildāmu vai nederīgu.

Tā, piemēram, itin bieži Latvijas vispārējās jurisdikcijas tiesās tiek saņemti pieņemumi ar lūgumu atzīt šķīrējtiesas klauzulu par spēkā neesošu, jo tajā nav noteikta konkrēta šķīrējtiesas institūcija, bet gan ir atruna – “strīdi risināmi šķīrējtiesā pēc prasītāja izvēles”. Sākotnēji Latvijas tiesas atteicās no strīda pakļautības par labu šķīrējtiesai, norādot, ka likuma normas izpratnē neiespējamība ir vērtējama, vai līgumā noteiktā darbība objektīvi ir neiespējama, savukārt pušu noslēgtajā līgumā darbība ir noteikta, un šāda līgumā noteiktā darbība ir iespējama.¹⁶ Tomēr tiesu prakse strauji mainījās, un tiesas šobrīd atzīst, ka atbilstoši *Civillikuma* 1543. pantam šķīrējtiesas līgums, kurā nav norādīta šķīrējtiesa, kam strīds jāizskatā, nav spēkā kā neizpildāms.¹⁷ Šāda pieeja varētu tikt kritizēta, jo tiek pārkāpts *Kompetenz-Kompetenz* princips, un saskaņā ar arbitražas tiesībām, pat ja puses ir sastādījušas neskaidru klauzulu, interpretējot to, ir jāmēģina respektēt pušu vēlmi

¹⁵ International Law Association Recommendations on *lis pendens* and *res judicata* and arbitration, 4–8 June, 2006 www.ila-hq.org/download.cfm/docid/6B3CC412-3CCE-47FD-8E85F3E4F6252D08 (skatīts 2011. gada 6. februārī) 1. pants nosaka ka šķīrējtiesas sastāvam, kas uzskata sevi par *prima facie* kompetentu saskaņā ar attiecīgo šķīrējtiesas līgumu, atbilstoši *Kompetenz-Kompetenz* principam, jāizskatā lieta un jānosaka jurisdikcija, neskatoties uz citiem procesiem, kas ir ierosināti nacionālās tiesās vai citos tribunālos, kurās puses un viens vai vairāki jautājumi ir tie paši vai līdzīgi. Nosakot savu jurisdikciju, šķīrējtiesa taīsa spriedumu, kas savukārt var tikt apstrīdēts.

¹⁶ LR Augstākās tiesas Senāta lieta Nr. SPC-78 [2004], Lursoft datu bāze.

¹⁷ Rīgas apgabaltiesas lēmums lietā Nr. CA-3655/2, 2006 (nepublicēts).

strīdu šķirt šķīrētiesā.¹⁸ Turklāt efektīvi interpretējot šķīrētiesas klauzulu, kurā nav minēta konkrēta šķīrētiesas institūcija, varētu konstatēt, ka puses ir vienojušās par *ad hoc* šķīrētiesu. Tomēr nevar noliegt, ka jāņem vērā tā situācija, kas ir Latvijā, proti, ka nacionālus *ad hoc* šķīrētiesas spriedumus piespiedu kārtā nevarēs izpildīt un ka strīdus gadījumā puses nez vai varēs panākt konsensusu, kurā no 199 šķīrētiesām¹⁹ strīdu izskatīt. Tas ir izskaidrojums, kāpēc Latvijas tiesas pārņem iniciatīvu un atkāpjas no *Kompetenz-Kompetenz* principa.

Savukārt starptautisku lietu gadījumos ir iespējams risinājums, kā interpretēt neskaidru šķīrētiesas klauzulu, ja puses nespēj panākt vienošanos. Tad ir ieteicams izmantot *Eiropas Konvencija par Starptautisko Komerčšķīrētiesu (turpmāk: Ženēvas konvencija)*²⁰ mehānismu, jo no starptautiskajiem instrumentiem konvencija ir vienīgā, kas piedāvā risināt pušu domstarpībām, kas radušās, ja puses nav vienojušās par šķīrētiesas veidu un ir neprecīzi minēts šķīrētiesas institūcijas nosaukums. Proti, prasītājs, lai atrisinātu šos jautājumus, ir tiesīgs vērsties pie iecelājainstitūcijas (Latvijā – Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības kameras prezidents), kas, piemēram, ja nav noteikts šķīrētiesas veids, nosaka pusēm vērsties patstāvīgajā šķīrētiesā vai pieprasa iecelt pusēm šķīrētiesnešus *ad hoc* šķīrētiesai (IV (6) pants), tādējādi atstājot spēkā vienošanos par šķīrētiesu un neitrāli interpretējot pušu gribu.

Tomēr ir iespējams, ka identisku prasību gadījumā, kas iesniegtas gan tiesā, gan šķīrētiesā, gan šķīrētiesa, gan tiesa identisko prasību rezultātā rada nesavienojamus spriedumus. Šādā gadījumā abām institūcijām ir jārikojas labā ticībā un tiesas nolēmumā būtu jānorāda, ka šķīrētiesai nav bijusi jurisdikcija, un šķīrētiesas procesa vietas tiesas jebkāds nolēmums pēc būtības vai lēmums par ārvalsts tiesas nolēmuma atzīšanu un izpildi ir saistošs šķīrētiesai. Tādēļ arī lielākajā daļā starptautisko instrumentu ir paredzēts, ka lūgums atzīt strīda pakļautību šķīrētiesai ir jāsniedz, iesniedzot prasību vai atsauksmi uz prasību, bet prasība tiesai – pirms strīda izšķiršanas pēc būtības (*Ženēvas konvencijas* 5.–6. pants). Tomēr, no otras puses, ja šķīrētiesa uzskata, ka tai ir jurisdikcija, tad arī tiesai šāds spriedums ir saistošs, ņemot vērā, ka šķīrētiesas līgums izslēdz tiesu jurisdikciju. Turklāt gan Latvijas tiesībās,²¹ gan arī citur pasaulē²² tiek atzīts, ka šķīrētiesas spriedumam ir vienāds spēks ar tiesas spriedumu. Saskaņā ar *Ņujorkas konvencijas* III pantu²³ ārvalsts šķīrētiesas spriedums ir pielīdzināms nacionālam šķīrētiesas spriedumam, tātad arī nacionālam spriedumam.

¹⁸ *Favour contractus (atstāt spēkā līgumu – latīņu val.)*, arī *effet utile (praktiskā efektivitāte – franču val.)* – efektivitātes principa pamatā ir noteikums, ja klauzula var tikt interpretēta divos dažādos veidos, jādod priekšroka tai interpretācijai, kas nosaka, ka klauzula ir spēkā, nevis tai, kas nosaka, ka tā nav spēkā. Pamatojoties uz šo, tiesas pēc iespējas cenšas “legalizēt” jeb atstāt spēkā arī tās šķīrētiesas klauzulas, kas nav pilnīgi skaidras, un šādos gadījumos svarīgi ir izvērtēt pušu nodomu.

¹⁹ Saskaņā ar Uzņēma reģistra datiem šobrīd Latvijā ir reģistrētas 199 šķīrētiesas <http://www.ur.gov.lv/skirejtiesas.html> (skatīts 2011. gada 11. martā).

²⁰ European Convention on International Commercial Arbitration. 484 U.N.T.S. 364, 1961. 2011. gada 13. februārī 31 dalībvalsts dalībvalstis saskaņā ar United Nations Treaty Collection: http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXII-2&chapter=22&lang=en (skatīts 2011. gada 13. februārī).

²¹ “Šķīrētiesas sprieduma juridiskās sekas ir pilnīgi vienādas ar valsts tiesas sprieduma sekām.” Bukovskis V. *Civilprocesa mācības grāmata*. Rīga: autora izdevums, 1933, 575. lpp.

²² “Spēkā esošam un galīgam šķīrētiesas spriedumam ir tāds pats spēks saskaņā ar *res judicata* noteikumu kā tiesas spriedumam.” U.S. Restatement (Second) of Judgments § 84 (1) 1982.

²³ Atzīstot un izpildot šķīrētiesas nolēmumus, kam piemēro šo Konvenciju, nav jāpiemēro ievērojami smagāki noteikumi vai augstāka maksa vai nodevas nekā tās, kas ir iekšējo šķīrētiesas nolēmumu atzīšanai un izpildīšanai.

Vēl viens modelis, kas var rasties taktiskās tiesvedības rezultātā, ir, kad viena puse iesniedz prasību vienā šķīrējtiesā, bet otra puse – citā, piemēram, kad puses līgumā ir vienojušās par vairākām šķīrējtiesām, par neskaidru klauzulu (piemēram, “strīdu izskata šķīrējtiesā pēc prasītāja izvēles”) vai arī pusēm, vai arī atsauce uz šķīrējtiesas institūciju ir neprecīza un var tikt sajaukta ar līdzīga nosaukuma šķīrējtiesas institūciju, kā tas ir iespējams Latvijā, manipulējot ar nesakārtotību šķīrējtiesu regulējumā.²⁴ Šādos gadījumos nedarbosies arī *lis pendens* tests, kas noteikts *Briseles I regulā*. Ir vispārēji atzīts, ka vienā lietā nevar būt divi atzīstami un izpildāmi spriedumu, līdz ar to likumīgs spēks ir tam, kas ir *res judicata* (*jau iztiesāts* – latīņu val), t. i., kas ir ticis pieņemts laika ziņā pirmais. Šis princips teorētiski pasargā puses no paralēlajiem procesiem un ar to saistītajām augstajām izmaksām, bet tomēr praksē tas rada tā saucamās tiesāšanās vai pat sprieduma taisīšanas “ātrumsacikstes.” Pusēm, saņemot divus identiskus spriedumus, pastāv vairāki varianti – abos var būt apmierinātas vienas vai otras puses prasība, ar vienu apmierināta vienas, ar otru – otras puses prasība, vai arī abas noraidītas. Ja kāda no pusēm vēlas izpildīt spriedumu par sliktu otram pusei, tai jāgriežas tiesā, un teorētiski tiesa tiks informēta par paralēlajiem procesiem. Tieši tādēļ ir svarīgs šķīrējtiesas sprieduma apstrīdēšanas process (kas gan nav ieviests Latvijā), jo tikai šajā procesā var tikt atcelts šķīrējtiesas spriedums un tā *res judicata* spēks. Protams, šķīrējtiesas sprieduma taisīšanas procesuālie aspekti tiek vērtēti arī atzišanas un izpildes procesā, bet tas neietekmē šī sprieduma spēku. Spriedums var tikt atcelts tikai apstrīdēšanas procesā, kas nav pieejams Latvijā.

Nujorkas konvencija nedod tiešu atbildi uz jautājumu, vai tiesai jārikojas īpaši, ja ir saņemts pieteikums par atzīšanu un izpildi lietās ar nesavienojamiem šķīrējtiesas spriedumiem, jo *res judicata* parasti netiek uzskatīts par sabiedriskās kārtības principa sastāvdaļu. Savā ziņā šāda veida tests, nosakot laika ziņā pirmo spriedumu, ne vienmēr būs objektīvs un taisnīgs, un tiesa var izvērtēt abus spriedumus kopsakarā ar pušu nodomu, tomēr, pastāvot identiskām prasībām, nez vai pušu nodoms ir tik skaidrs un vienots. Līdz ar to acīmredzami pagaidām nav cita mehānisma, kā atrisināt šādus konfliktējošus spriedumus. Tiesnešiem ir jāizvērtē *res judicata* spēks saskaņā ar piemērojamo likumu, un, tā kā šis jautājums parasti ir procesuāls, ir ne tikai jāvērtē tās valsts procesuālais likums, kurā tiek taisīts šķīrējtiesas spriedums, bet arī citi iespējamie procesuālie likumi, piemēram, tās valsts, kurā tas varētu tikt izpildīts vai kur līgums ir sagatavots. Tomēr šķīrējtiesnešiem šajā ziņā nav tāda rīcības brīvība kā tiesnešiem, jo tikai Francijā *Civilprocesa likuma* 1476. pantā šis jautājums skaidri formulēts, nosakot, ka “šķīrējtiesas spriedums ar brīdi, kad tas tiek taisīts, ir ar *res judicata* spēku attiecībā uz strīdu, kas tika izspriests.”

Secinājums – starptautiskajā civilprocesā var plaši izmantot taktiskās tiesvedības dotās iespējas meklēt labvēlīgāko jurisdikciju konkrēta strīda izšķiršanai, tomēr ir skaidri noteikumi gadījumos, ja abas puses izmanto šādu paņēmieni un iesniedz identiskas prasības vairākās tiesās, tiesā un šķīrējtiesā vai vairākās šķīrējtiesās.

²⁴ Sk. Udris Z., Kacevska I. Observations of the Judgment by the Riga Regional Court rendered on 19 August 2004 in case CA-4208/20, 2004 (Forscan Timber Export AB v. Interwood). *Stockholm International Arbitration Review*, 2006:2.